

Міністерство освіти і науки України
Чернігівський національний технологічний університет

ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*Монографія
кафедри економічної теорії
за загальною редакцією д.е.н., професора В.Ф. Савченка,
к.е.н., доцента Л.М. Мекиун*

Чернігів
Видавництво ЧНТУ
2018

УДК 330.34
ББК 65.011
З 46

Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 4 від 26 березня 2018)

Монографія виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри економічної теорії «Євроінтеграційні пріоритети соціально-економічного розвитку України» (Державний реєстраційний номер № 0116U003639)

Колектив авторів:

В.Ф. Савченко, д.е.н., проф. (передмова, загальна редакція, коригування, підрозділи 1.1.; 2.1; 3.1; 4.1; 5.1; 6.1.); М. М. Забаштанський, д.е.н., проф. (підрозділ 4.1 у співавторстві); І.І. Кичко, д.е.н., доц. (підрозділ 1.1 у співавторстві); В.Б. Тропіна, д.е.н., проф. (підрозділ 5.2.); Л.М. Мекшун, к.е.н., доц. (технічне коригування, підрозділи 2.3; 5.3 у співавторстві); Ю.В. Кирилук, к.е.н., доц. (підрозділ 2.2 у співавторстві); Н.О. Алешугіна, к.е.н., доц. (підрозділ 6.2. у співавторстві); О.О. Зеленська, к.е.н., доц. (підрозділ 6.2 у співавторстві); С.О. Полковниченко, к.е.н., доц. (підрозділ 3.2.); Т.М. Пшенична, к.е.н., доц. (підрозділ 2.2 у співавторстві); Н.І. Холявко, к.е.н., доц. (підрозділ 4.2); П.В. Мекшун, к.е.н. (підрозділ 5.3 у співавторстві); В.В. Левківський, аспірант (підрозділ 1.2 у співавторстві); О.В. Левківський, аспірант (підрозділ 1.2 у співавторстві).

Рецензенти:

- Т.Г. Бондарук** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту, м. Київ
- С.В. Захарін** – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту економічного розвитку, м. Київ
- Л.С. Селіверстова** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів Київського національного торгово-економічного університету

З 46 Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі: [монографія кафедри економічної теорії] / за заг. ред. В. Ф. Савченка, Л. М. Мекшун. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – 328 с.

ISBN 978-617-7571-21-5

У монографії розглядаються проблеми економічної теорії і практики на глобальному, національному, регіональному, галузевому та мікрорівнях в умовах євроінтеграційного поступу України. Особлива увага приділена теоретичним основам забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку, європейському досвіду соціально-економічного зростання, глобалізації і регіоналізму як двом взаємопов'язаним напрямкам економічного піднесення, мережевій економіці як складовій інформаційного суспільства, державному регулюванню економічних процесів з врахуванням європейських напрацювань, соціальній сфері в умовах ринкової економіки. Як результат дослідження, надано і обґрунтовано різнобічні пропозиції, що можуть стати в нагоді при комплексному вирішенні питань

ISBN 978-617-7571-21-5

**УДК 330.34
ББК 65.011
Колектив авторів, 2018**

ЗМІСТ

Передмова.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	8
1.1 <i>Савченко В.Ф., Кичко І. І.</i> Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні.....	8
1.2 <i>Левківський О.В., Левківський В.В.</i> Вплив економічного співробітництва з КНР на реалізацію інноваційного потенціалу України.....	29
1.3 <i>Шестаковська Т.Л.</i> Державно-приватне партнерство як інституціональна складова розвитку промислового виробництва на засадах проектного менеджменту.....	46
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	61
2.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Економічна політика Європейського Союзу в умовах нестабільності та викликів сьогодення.....	61
2.2 <i>Кирилюк Ю.В., Пшенична Т.М.</i> Динаміка імплементації правових актів Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС.....	82
2.3 <i>Мекшун Л.М.</i> Моделі соціально-орієнтованого господарства та їх особливості в різних країнах.....	120
РОЗДІЛ 3. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛІЗМ – ДВА ВЗАЄМОПОВ’ЯЗАНИХ НАПРЯМКИ ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ.....	138
3.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Глобалізація та регіоналізм як дві взаємопов’язані складові світового розвитку.....	138
3.2 <i>Полковниченко С.О.</i> Сучасні тенденції залучення зовнішніх державних запозичень та їх роль у розвитку економіки України.....	160
РОЗДІЛ 4. МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	180
4.1 <i>Забаштанський М.М., Савченко В.Ф.</i> Проблеми і перспективи мережевої економіки та інформаційного суспільства.....	180
4.2 <i>Холявко Н.І.</i> Генезис наукових поглядів щодо трактування сутності інформації, інформаційного суспільства, інформаційної економіки.....	202
РОЗДІЛ 5. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ З ВРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАПРАЦЮВАНЬ.....	228
5.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Роль держави в регулюванні економічних процесів в Україні.....	228
5.2 <i>Тропіна В.Б.</i> Фінанси соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.....	250
5.3 <i>Мекшун Л.М., Мекшун П.В.</i> Еволюція наукових поглядів на державне забезпечення, сутність та структуру економічної безпеки національної економіки.....	270
РОЗДІЛ 6. СОЦІАЛЬНА СФЕРА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	288
6.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Соціальна сфера як віддзеркалення економіки України.....	288
6.2 <i>Алешугіна Н.О., Зеленська О.О.</i> Туристична привабливість України та фактори, що на неї впливають.....	310

3.2 Сучасні тенденції залучення зовнішніх державних запозичень та їх роль у розвитку економіки України

В умовах глобалізації економічних процесів, збільшення економічної та політичної взаємозалежності між країнами органічною складовою фінансових систем більшості країн світу є зовнішні державні запозичення. Практично у світі не існує жодної країни, яка використовує тільки власні фінансові ресурси. Зовнішні запозичення є інструментом реалізації економічної стратегії та важелем державного регулювання багатьох держав. Незбалансованість поточних платежів у світовій торгівлі змушує економіку країни працювати у дефіцитному режимі, що в кінцевому підсумку призводить до розширення зовнішніх запозичень.

В Україні протягом останніх років спостерігається стійка тенденція збільшення розміру зовнішніх державних запозичень. Неспроможність держави самостійно вирішити проблеми фінансування видатків державного бюджету призводить до взяття в борг нових грошових коштів, які, вливаючись у загальні фінансові ресурси держави, впливають на подальший розвиток економіки країни. Цей процес не завжди призводить до позитивних зрушень. Тому питання, в яких розмірах і на які цілі залучаються кредити, наскільки раціонально і ефективно вони витрачаються, на сьогодні є надзвичайно актуальним.

Зовнішні запозичення – це міжнародне переміщення грошових коштів кредитного характеру, що обумовлює виникнення боргових зобов'язань, виражених в іноземній валюті, і характеризується певним циклом: залучення, використання, обслуговування та погашення.

Зовнішні запозичення активно залучаються усіма країнами на державному рівні. Під зовнішніми державними запозиченнями розуміють процес залучення фінансових ресурсів від зарубіжних фізичних та юридичних

осіб, урядів країн та міжнародних організацій, який призводить до виникнення зовнішнього державного боргу [1].

Метою залучення зовнішніх запозичень держави є покриття бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях, здійснення структурних перетворень, цільове фінансування різноманітних програм, поповнення необхідних резервних активів, врегулювання зовнішніх розрахунків, а також рефінансування раніше здійснених державних запозичень.

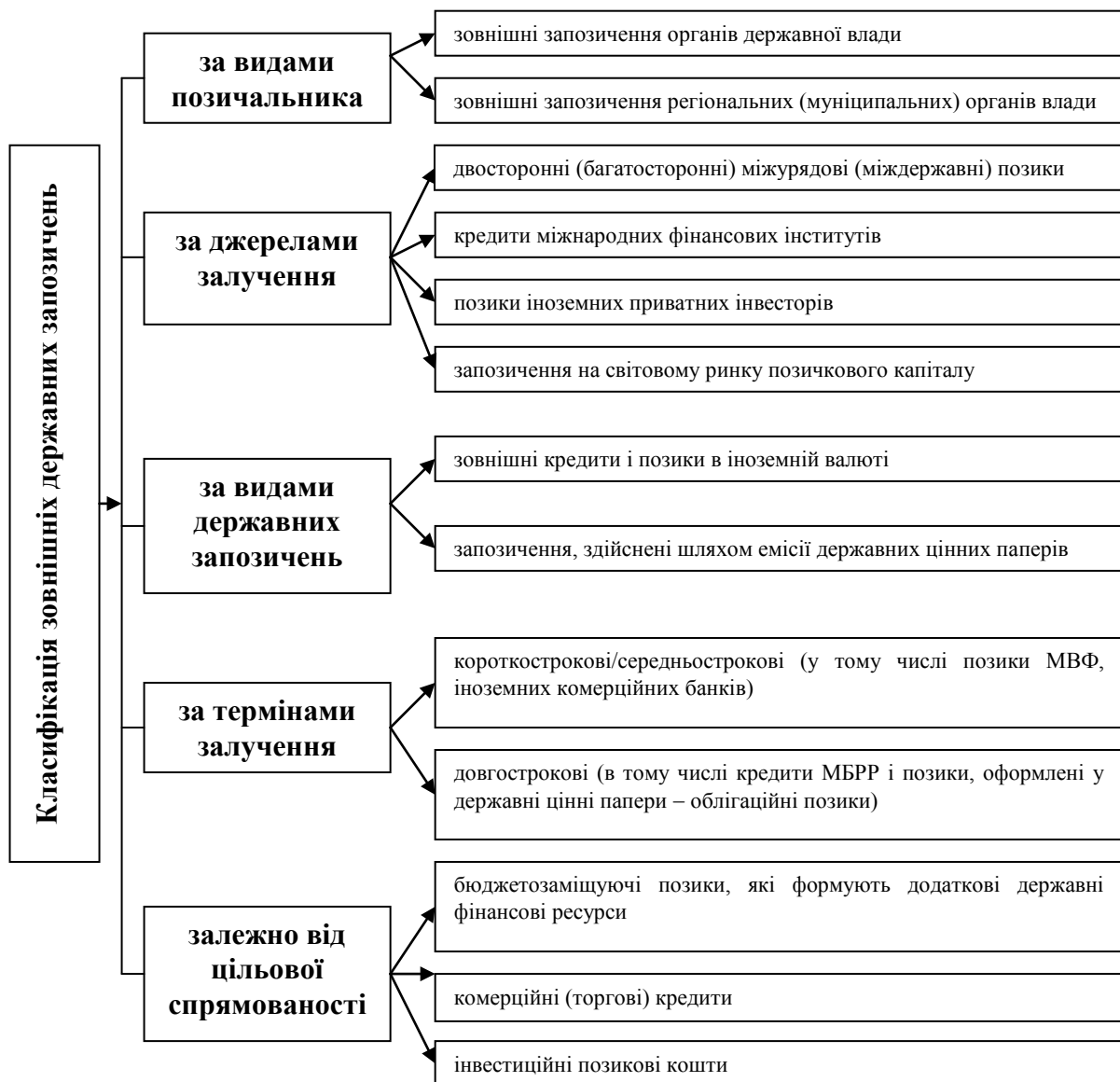
Причини виникнення державних зовнішніх запозичень можна об'єднати у три групи, які представлені на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 - Причини державних зовнішніх запозичень

Джерело: побудовано на основі [2]

Суттєву роль у реалізації національної політики державних зовнішніх запозичень відіграють такі макроекономічні чинники як: рівень політичного ризику країни; динаміка валютного курсу; ступінь відкритості національної економіки; рівень розвитку інфраструктури. Державні зовнішні запозичення можна класифікувати за різними критеріями, що відображено на рис. 3.2.

Рисунок 3.2 - Класифікація державних зовнішніх запозичень

Джерело: побудовано на основі [2]

Основними донорами на міжнародному кредитному ринку на сьогоднішній день є Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Також джерелом зовнішніх запозичень можуть виступати іноземні країни. Види кредитів міжнародних фінансових організацій та їх призначення відображено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 - Види кредитів міжнародних фінансових організацій

МФО	Вид кредиту	Призначення кредиту
МВФ	Резервні кредити («стенд-бай»)	Надаються як «швидка допомога»; передбачають вжиття певних заходів, які повинні допомогти вивести країну із кризової ситуації; повинні сприяти врегулюванню проблеми боргу, який утворився у країні (насамперед береться до уваги внутрішній борг держави перед своїми громадянами через неможливість виконання соціальних зобов'язань).
	Розширене кредитування (ЕФФ)	Передбачає, що позичальник може ширше використовувати гроші Фонду (наприклад, фінансувати державні витрати); спрямоване на фінансування тих реформ, які розвантажать бюджет і посилять відновлення економіки; надаються для підтримки середньострокових програм (3-4 роки) подолання труднощів платіжного балансу, причиною яких є макроекономічні та структурні проблеми, звичайно за ставкою 4,5% річних.
	Компенсаційні та надзвичайні кредити (ССФФ)	Надаються для компенсації скорочення експортного виторгу за незалежними від країни-позичальника причинами (на 3-5 років). Викуп національної валюти здійснюється у строк до 5 років, звичайно – на умовах 3,25% річних.
	Фінансування системних перетворень (СТФ)	Запроваджено у 1993-1995 рр. для країн із перехідною економікою, які мали значні проблеми з платіжним балансом внаслідок переходу від торгівлі на базі неринкових цін до торгівлі на ринковій основі.
	Стабілізаційний («буферний») кредит (БСФФ)	Для фінансування запасів сировини в зв'язку з несприятливою кон'юктурою на світових ринках (на 3-5 років). Починаючи з 1984 р., цей механізм не використовувався.
	Фінансування структурної перебудови (САФ)	Для надання пільгової допомоги найменш забезпеченим країнам-членам Фонду. Сума, яка може бути надана країні, становить не більше 50% квоти з річними лімітами 15, 20 та 15% для першого, другого та третього року відповідно. Кредити надаються за 0,5% річних на строк до 10 років.
	Розширене фінансування (ЕСАФ)	Для структурної перебудови зовнішніх розрахунків якщо наявні серйозні порушення платіжного балансу (до 3 років), відсоткова ставка 0,5%.
Світовий банк	Інвестиційні кредити	Призначені для фінансування виробництва товарів і послуг у різних секторах економіки у рамках проектів соціально-економічного розвитку
	Кредити на цілі розвитку (для структурних перетворень)	Призначені для фінансової підтримки політичних та інституціональних реформ. Програми структурної перебудови включають підтримку окремих реформ економічної політики і господарської реорганізації, передусім тих, що спрямовані на зменшення диспропорцій у зовнішній торгівлі, скорочення бюджетних дефіцитів або зменшення інфляції.
	Стабілізаційне кредитування	Фінансування програм структурної перебудови і галузевої адаптації – галузевих реформ, не пов'язаних з конкретними проектами.
	Позики банку надаються лише урядам країн або під їхню гарантію державним та приватним організаціям і корпораціям. Позики надаються здебільшого на 15-20 років і мають п'ятирічний пільговий період, протягом якого сплачуються тільки відсоткова ставка та кошти для резервування для клієнта кредитної лінії. Відсоткові ставки по позиках Світового банку змінюються кожні 6 місяців.	
ЄБРР	Цільові кредити на пільгових умовах під державні гарантії	Надаються державним структурам під конкретні проекти (40%) переважно на фінансування розвитку інфраструктури
	Цільові кредити приватним підприємствам на комерційних умовах	60% кредитних ресурсів
Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)	Індивідуальні позики	Для конкретних проектів як у державному, так і у приватному секторах економіки.
	Глобальні позики	Кредитні лінії, які надаються посередникам (банкам, лізинговим компаніям або фінансовим установам), які у свою чергу дають позики органам місцевої влади або малим та середнім підприємствам для нових інвестиційних проектів обсягом до 25 млн євро.
	Структуровані кредитні лінії	Забезпечують крупні позики та гарантії на підтримку проектів з високим ступенем ризику, зокрема крупні інфраструктурні програми.

Джерело: складено на основі [3; 4; 5]

Питання впливу державних зовнішніх запозичень на економічні процеси, на міжнародну конкурентоспроможність країни є важливим та неоднозначним. Багато науковців різних шкіл та напрямів наголошують на негативному значенні використання державних позик, оскільки це посилює загрозу фінансовій безпеці економіки країни. Водночас окремі автори відстоюють думку, що залучення державою зовнішніх кредитів має і позитивний вплив на макроекономічні процеси. Зокрема, зовнішні запозичення сприяють залученню в країну додаткових фінансових ресурсів, відкривають доступ до досягнень в науково-технічній сфері, сучасного управлінського досвіду.

Ми підтримуємо точку зору тих дослідників, які вважають, що державні зовнішні запозичення, будучи складовою частиною системи запозичень в цілому, справляють різнобічний вплив на економічний розвиток країни (табл.3.2). Позитивна або негативна роль зовнішніх запозичень залежить від оптимальності їх обсягу, напряму та ефективності використання коштів.

Зовнішні запозичення є потужним важелем довгострокового економічного зростання лише в разі ефективного й раціонального їх використання, а також відповідно до стратегічних цілей розвитку економіки [6]. Водночас, якщо акумуляція зовнішніх запозичень супроводжується істотними структурними дисбалансами й ризиками у стратегічно важливих для економіки сферах, політика запозичень стає передумовою макроекономічної нестабільності й генерує вірогідність підвищення рівня вразливості економіки до зовнішніх шоків.

Наприклад, Р.Р.Андрусів зазначає, що надання фінансової допомоги світовими фінансовими установами (МВФ, Світовий банк та ін.) позитивно впливає на економічне зростання, проте лише за умови раціональної урядової політики та сприятливих умов у макроекономічному середовищі [7]. На думку М.Флейчук, державні запозичення сприяють стабілізації економіки в період економічних спадів, оскільки перешкоджають різкому зменшенню сукупного попиту, а помірне акумулювання зовнішньої заборгованості дозволяє країні збільшувати сукупні витрати (у держави з'являється можливість прискорити

темпи зростання національного доходу за рахунок додаткових зовнішніх інвестицій) [6].

Таблиця 3.2 - Вплив зовнішніх державних запозичень на розвиток національної економіки

Позитивний вплив	Негативний вплив
Сприяють залученню в країну додаткових фінансових ресурсів; примножують ресурси економічного розвитку країни.	Збільшення зобов'язань країни перед міжнародними кредиторами; виникнення зовнішнього державного боргу, проблеми його обслуговування.
Сприяють покращенню економічної ситуації та надають можливість країні владнати як внутрішні кризові ситуації, так і запобігти впливу зовнішніх світових економічних явищ.	Поява диспропорцій відтворення суспільного продукту, оскільки розвиваються прибуткові галузі і затримується розвиток тих галузей, до яких іноземний кредит не залучається.
Сприяють досягненню фінансової стабілізації, збалансованого бюджету, створенню передумов для подальшого економічного зростання.	Мобілізація для виплати боргу значних фінансових ресурсів, що часто перевищують потенційні можливості країни-позичальника; посилення податкового навантаження при обслуговуванні зовнішнього державного боргу.
Сприяють розв'язанню проблем ринкового реформування: реструктуризації народного господарства, модернізації технологічного базису підприємств, розвитку експортного потенціалу, насиченню внутрішнього ринку товарами народного споживання.	Витрата запозичень лише на погашення дефіциту державного бюджету, на фінансування поточних видатків держави і обслуговування раніше накопичених боргів може призвести до підриву стабільності валютної і банківської системи, розбалансування системи державних фінансів та боргової кризи.
Відкривають доступ до досягнень в науково-технічній сфері, сучасного управлінського досвіду.	Поширення політичного та економічного впливу міжнародних економічних установ у країнах-позичальниках; підтримка в них вигідних країнам-кредиторам політичних та економічних режимів, маріонеткових урядів.
Сприяють стабілізації економіки в період економічних спадів, оскільки перешкоджають різкому зменшенню сукупного попиту.	Посилюється залежність державних фінансів від коливань кон'юнктури на світових фондових і валютних ринках, підвищується ризик виникнення кризи ліквідності.
	Посилення конкурентної боротьби країн за ринки збуту, джерела сировини, сфери вкладання капіталів.

Джерело: складено автором на основі [1; 6; 7; 8; 9; 10].

О. В. Ісаєва відстоює думку, що позики, які надходять від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інституцій, здійснюють

позитивний вплив на розвиток економіки якщо залучаються для розв'язання проблем її ринкового реформування: реструктуризацію народного господарства, модернізацію технологічного базису підприємств, розвиток експортного потенціалу, насичення внутрішнього ринку товарами народного споживання тощо. Кредити, що беруться лише на погашення дефіциту державного бюджету, не поліпшують соціально-економічну ситуацію. Саме останній варіант, на жаль, спостерігається сьогодні в Україні [8].

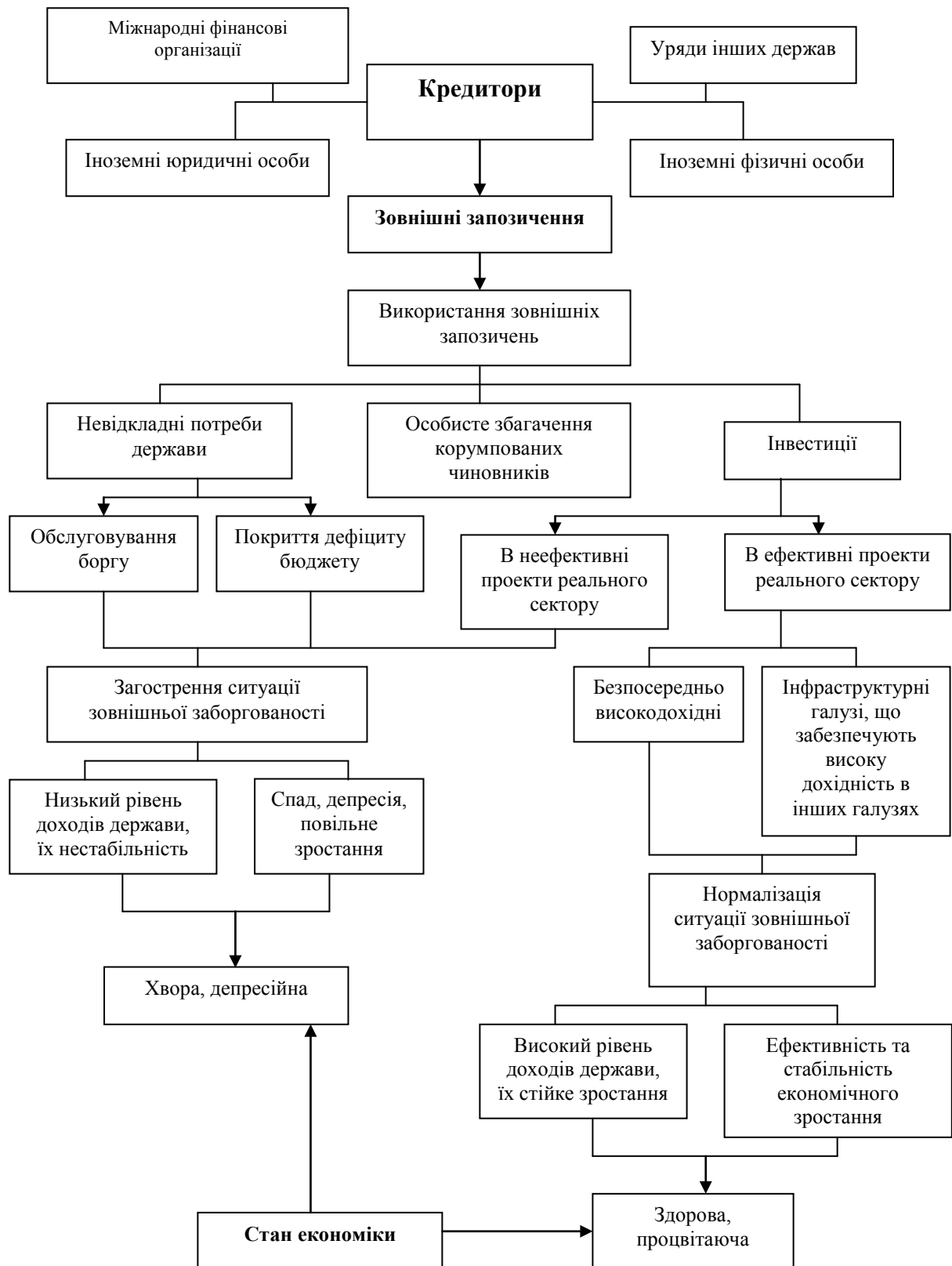
Існує також думка, що зовнішні запозичення позитивно впливають на добробут людей у короткостроковому періоді, проте у довгостроковому періоді надмірні запозичення та їх нераціональне використання спричиняють зменшення ВВП на душу населення, зростання безробіття, скорочення заощаджень та доходів громадян, підвищення рівня бідності, а також очікуваної тривалості життя при народженні та рівня смертності [6].

Залучення зовнішніх державних запозичень призводить до виникнення такого явища як зовнішній державний борг. До державного зовнішнього боргу відносять фінансові зобов'язання держави перед нерезидентами (іноземними громадянами, фірмами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями), що виникли внаслідок позик, які здійснені урядом.

Зовнішній борг може стати чинником економічного зростання тільки за умови його раціонального використання та переважно інвестиційної спрямованості, хоча у більшості випадків він є деструктивним явищем, яке генерує ряд ризиків для функціонування цілісної економічної системи [6].

Надмірний державний борг опосередковано сповільнює економічне зростання країни і перекладає тягар оподаткування на майбутнє, оскільки за наявності початкового боргу, більшого за нульове значення, рівень заборгованості зростає, як відомо, на суму відсоткових виплат [11].

Вплив зовнішніх державних запозичень на стан економіки відображено на рис. 3.3.

Рисунок 3.3 - Вплив зовнішніх державних запозичень на стан національної економіки

Джерело: побудовано автором

Україна почала звертатись за зовнішніми запозиченнями до міжнародних фінансових організацій і розвинених країн ще у 1990-х роках, які здійснювалися в основному у формі фінансових позик, призначених для покриття дефіциту бюджету з метою забезпечення фінансової стабільності, та цільових (інвестиційних) кредитів. Водночас в процесі залучення позик не були використані всі наявні можливості і наша держава перетворилась у значного міжнародного боржника.

Структуру накопичених зовнішніх державних запозичень станом на 30.09.2017 р. відображено в табл.3.3.

Таблиця 3.3 - Зовнішній державний борг України станом на 30.09.2017 р.
(млрд од.)

	дол. США	грн	%
Зовнішній державний борг	38,65	1025,00	100,00
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	14,70	389,77	38,02
Європейський Союз	3,31	87,77	8,57
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,65	17,21	1,68
Європейський інвестиційний банк	0,61	16,17	1,58
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	4,90	130,08	12,68
Міжнародний Валютний Фонд	5,22	138,45	13,51
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,00	0,10	0,00
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,75	46,38	4,52
Канада	0,32	8,51	0,83
Німеччина	0,25	6,70	0,64
Росія	0,61	16,07	1,58
США	0,01	0,20	0,02
Японія	0,56	14,91	1,45
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00
Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,00	0,00	0,00
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	20,47	542,81	52,96
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій (Міжнародний Валютний Фонд)	1,74	46,03	4,50

Джерело: [12]

Як свідчать дані табл.3, прямий зовнішній державний борг України становить 38,65 млрд дол., з яких 14,7 млрд дол. – це позики від міжнародних фінансових організацій. Основними зовнішніми кредиторами України є: МВФ, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Європейський Союз. Крім того, Україна отримала від урядів інших країн: Росії, Японії, США та Німеччини. Проте більш ніж половина боргу – кошти, залучені від розміщення державних облігацій на ринку.

Серед причин, які активізували в сучасних умовах зовнішні запозичення, примусили український уряд шукати фінансові ресурси за кордоном, можна виділити: незбалансованість державних фінансів ще з часів початку незалежності; дефіцит державного бюджету та хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в останні роки; нестабільність національної валюти та необхідність її підтримки; надмірна імпортна енергетична залежність та відсутність ефективної державної політики енергозбереження; неможливість залучення коштів населення у банківський сегмент та значний відтік капіталу за межі України і пов'язана з ними нестача фінансових ресурсів для реалізації соціально-економічних реформ; потреба обслуговування раніше набраних за кордоном кредитів тощо [12; 13].

Одним із головних фінансових партнерів, найбільшим зовнішнім кредитором економіки України наразі є МВФ. Так, з початку 2014 р. Україна взяла кредитів у МВФ на суму 13,3 млрд дол. Спочатку за програмою Stand by у 2014 р. було отримано два транші обсягом 4,6 млрд дол. США. У березні 2015р. МВФ схвалив програму кредитування економіки України з використанням механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF) загальним обсягом 17,5 млрд дол. терміном на 4 роки, з яких наша держава отримала: 5 млрд дол. – у березні 2015 р., 1,7 млрд дол. – у серпні 2015 р., 1 млрд дол. – у вересні 2016 р., 1 млрд дол. – у квітні 2017 р. [12].

Відповідно до Програми розширеного кредитування грошові ресурси мали спрямувати на здійснення реформ та розвиток економіки. Однак в українських реаліях кошти МВФ в основному йшли на поповнення резервів

Національного банку України (для підтримки курсу національної валюти), частина була використана на потреби уряду з виконання зовнішніх зобов'язань (погашення отриманих раніше кредитів), поповнення Пенсійного фонду тощо.

Проте варто зазначити, що кредитори, надаючи позики, висувають відповідні вимоги щодо проведення реформ із метою збалансування державного бюджету. Починаючи з 2014 р., в Україні було: проведено значну фіскальну консолідацію; реструктуризацію банківського сектору; здійснено перехід до гнучкого обмінного курсу, на прозорішу систему державних закупівель; спрощення регулювання підприємницької діяльності; реформовано тарифи на газ та електроенергію, систему соціальної допомоги; прийнято пакет реформування системи охорони здоров'я; створено антикорупційні органи та запроваджено декларування активів посадовими особами тощо [12]. Проведені реформи мають неоднозначну оцінку в суспільстві. Адже вимоги кредиторів не завжди відповідають національним інтересам України.

Для отримання наступного траншу МВФ висуває такі вимоги до України: прийняття закону про приватизацію, створення антикорупційного суду, врегулювання питання з цінами на газ, прийняття земельної реформи тощо. Прийнята пенсійна реформа проходить оцінку на відповідність цільовим показникам програми МВФ [12]. Невиконання вимог МВФ затримало отримання чергового траншу, який перенесено на 2018 р. Тобто сьогодні Україна помітно відстає від офіційного графіка отримання грошових ресурсів.

У 2015-2016 рр. Україна не робила виплат за боргами перед МВФ, оскільки діяв пільговий період, а протягом 2017 р. сплатила 1,268 млрд дол., що більше суми, отриманої за той же період. Однак найбільше доведеться віддати грошей у 2018 р. – 2,3485 млрд дол. У наступні роки виплати повинні становити: у 2019 р. – 1,8208 млрд дол., у 2020 р. – 1,273,3 млрд дол., у 2021 р. – 1,4698 млрд дол. [14].

Вагоме значення для України має співпраця з групою Світового банку (СБ), що розпочалася у 1992 році. Протягом 25 років співпраці сукупний обсяг

операцій банку в країні становив понад 10 млрд дол. США в рамках приблизно 70 проектів і програм [15].

З 2014 р. Група Світового банку надала Україні підтримку обсягом близько 5,5 млрд дол. США у вигляді серії з двох позик на політику розвитку (ППР), сімох нових інвестицій та однієї гарантії, спрямованих на вдосконалення ключових державних послуг (централізоване теплопостачання, електропостачання, дорожня інфраструктура, водопостачання та водовідведення, охорона здоров'я та соціальний захист), підтримку реформ (шляхом надання консультацій з питань розроблення та реалізації всебічних структурних реформ) і розвиток приватного сектору (фінансування низки поточних проектів) [15].

20 червня 2017 року Рада директорів Світового банку схвалила Концепцію партнерства Світового банку з Україною на 2017-2021 роки, головною метою якої є сприяння сталому та комплексному відновленню економіки України. До основних напрямків партнерства між Україною та Світовим банком на 2017-2021 рр. відносяться: управління державними фінансами та реформа державного управління; антикорупційна діяльність; зміцнення фінансового сектору; покращення інфраструктури; земельна реформа, реформа охорони здоров'я; приватизація; соціальна допомога; створення рівноправного партнерства у приватному секторі тощо.

Значну підтримку економічним реформам, що здійснюються в країні, надає Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), який є найбільшим фінансовим інвестором в Україні і спрямовує кошти на конкретні інвестиційні об'єкти. Станом на кінець 2016 року загальний обсяг інвестицій ЄБРР в Україну становив 12358 млн євро (в тому числі у 2016 р. – 581 млн євро, у 2015р. – 997 млн євро) [16]. Пріоритетним напрямом інвестування ЄБРР в Україні є інфраструктура енергетичної сфери. Сьогодні розпочато реалізацію низки проектів у приватному секторі, в газовій сфері, сфері комунального і залізничного транспорту, а також у сфері реформування великих державних компаній.

З метою залучення додаткових кредитних ресурсів в економіку України продовжується фінансове співробітництво з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ), ресурси якого спрямовуються на реалізацію важливих інфраструктурних, енергетичних, природоохоронних та інших інвестиційних проектів загальнодержавного значення. Наразі за фінансового сприяння ЄІБ в Україні реалізується 13 проектів у сфері енергетики та транспортної інфраструктури.

Плани ЄІБ в Україні передбачають підтримку нових проектів на суму понад 5 мільярдів євро. Серед найбільших проектів: продовження будівництва третьої лінії метро у Харкові (160 млн євро); модернізація автодорожньої мережі та поліпшення безпеки дорожнього руху у Києві, Харкові, Дніпрі, Львові та Одесі (90 млн євро); модернізація газовидобування на українських родовищах (37 млн євро), а також модернізація силових підстанцій електропостачальних підприємств України (130 млн євро); підтримка малого та середнього підприємництва через банківське кредитування (400 млн євро); впровадження європейських стандартів при будівництві та ремонті доріг як міжміського сполучення, так і в містах; розвиток інфраструктури громадського транспорту та розбудова велодоріжок тощо [17; 18]. Європейський інвестиційний банк також надасть кредит у сумі 120 млн євро для здійснення заходів з підвищення енергоефективності будівель університетів та інших інвестицій, пов'язаних з освітнім процесом.

Україна отримує кредити й від інших інституцій, зокрема від KfW – німецького державного банку, який за дорученням німецького уряду фінансує програми розвитку у всьому світі. З 2002 по 2014 рік близько 270 млн євро (193 млн євро коштів з федерального бюджету та близько 76 млн. євро власних коштів KfW) було надано Україні на проекти з розвитку фінансової системи, забезпечення електроенергією, комунального водозабезпечення та водовідведення, соціальної інфраструктури в громадах, а також захисту навколишнього середовища [12].

На початку 2015 р. з Німеччиною було погоджено отримання кредитного пакета у розмірі 500 млн євро. У 2015 році Україна отримала від KfW кредит на 200 млн євро для посилення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України, що відповідає за повернення депозитів із збанкрутілих банків громадянам. У жовтні 2016 р. було підписано угоду щодо надання 150 млн євро на реконструкцію електричних підстанцій у Східній Україні [12].

Відповідно до звіту Рахункової палати про результати аналізу стану залучення та використання позик міжнародних фінансових організацій, Україна використала лише 49% отриманих протягом 2014-2016 років позик. Серед причин недоцільного використання або невикористання коштів міжнародних позик експерти виділяють відсутність стратегії залучення коштів на реформування різних секторів економіки та неефективну роботу міністерств, які відповідають за позики України під розвиток проектів. Крім того, в Україні відсутній системний моніторинг ефективності використання коштів. Якщо конкретний проект з певних причин не виконується, Україна все одно має сплачувати відсотки за користування коштами міжнародних позик [19].

Важливе місце серед позик посідають кредитні лінії за міждержавними і міжурядовими домовленостями з іноземними державами та Євросоюзом, які відкриваються під гарантії уряду та Національного банку України.

Для стабілізації економіки України (покриття поточного дефіциту консолідованого бюджету, поповнення золотовалютних резервів Національного банку України) ЄС відкрив три лінії макрофінансової допомоги, дві з яких вже закриті (на 610 млн євро (за першою програмою, укладеною у 2013 р.) і 1 млрд євро (за другою програмою, укладеною у 2014 р.). За третьою програмою, схваленою у 2015 р., протягом 2015-2017 рр. Україна повинна була отримати макрофінансову допомогу на загальну суму 1,8 млрд євро. Але наша держава отримала лише два транші по 600 млн євро (у 2015 р. і у 2017 р.). У 2016 р. кредитні транші не надходили. Оскільки Україна не виконала всі вимоги, передбачені програмою (зняття заборони на експорт лісу-кругляка, запуск автоматичної перевірки е-декларацій, закон про кредитний реєстр НБУ,

перевірка інформації про бенефіціарних власників компаній), решта грошей була втрачена [20].

Японія з березня 2014 р. виділила Україні 1,86 млрд дол. в рамках різних проектів. Найбільшу частину коштів становить кредит розміром 1,1 млрд дол. на проект модернізації Бортницької станції аерації, який почався у червні 2015 року. 400 млн дол., які надійшли в липні 2014 р. та грудні 2015 р., було спрямовано на підтримку держбюджету [21]. У 2016 р. через Японське агентство міжнародного співробітництва було надано довгострокову пільгову позику обсягом 331 млн дол. (строком на 20 років з 6-річним пільговим періодом, відсотковою ставкою Libor + 0,05%, виплатою двічі на рік) для посилення макроекономічної стабільності у рамках спільного зі Світовим банком проекту «Позика для політики розвитку-II» (DPL-II). Кошти були зараховані до загального фонду державного бюджету і спрямовані на фінансування пріоритетних потреб країни, в тому числі й соціальних видатків [22].

Протягом 2014-2015 рр. для стабілізації вітчизняної економіки наша держава отримала кредити і від Канадського експортного агентства: у 2014 р. – на суму 200 млн канадських доларів (170 млн дол. США) за ставкою 2,1% річних з терміном погашення позики через 5 років; у 2015 р. – на суму 160 млн дол. США строком на 5 років за ставкою 1,43% річних [12].

Україна залучає запозичення також шляхом розміщення цінних паперів на зовнішньому ринку. Зокрема, США надають допомогу Україні у вигляді гарантій за єврооблігаціями. У 2014-2015 роках уряд України здійснив два випуски боргових паперів під американські гарантії на загальну суму 2 млрд дол.: п'ятирічні євробонди під 2,8% річних (1 млрд дол.) та єврооблігації під 1,847% річних з терміном погашення до 29 травня 2020 року (1 млрд дол.) [23]. У вересні 2017 р. Міністерство фінансів оголосило про випуск 15-річних облігацій зовнішньої державної позики на 3 млрд дол. під 7,375% річних. Однією з причин випуску нових євробондів стала потреба відстрочити частину виплат за існуючими боргами, значний обсяг яких припадає на найближчі

чотири роки (близько 20 млрд дол.). До цього діяв пільговий період за програмою МВФ, а також відстрочку передбачали домовленості з кредиторами, досягнуті в рамках реструктуризації боргів. Кошти в розмірі 1,318 млрд дол. від випуску облігацій зовнішньої державної позики вже надійшли до України. 1,68 млрд дол. пішли на викуп єврооблігацій з погашенням у 2019-2020 роках. Основними покупцями нових 15-річних єврооблігацій виступили інвестори із США (46%) та Великобританії (36%) [12]. Повернення України на світовий ринок запозичень дозволить підвищити інвестиційну привабливість країни та полегшити доступ до зовнішнього фінансування не лише для держави, а й для бізнесу.

Серед сучасних тенденцій у сфері зовнішніх запозичень України можна виділити: високу залежність від зовнішніх запозичень; нестабільність та непередбачуваність зовнішніх запозичень; неефективне використання запозичених ресурсів, які спрямовуються не на інвестиційні цілі, а на фінансування поточних витрат бюджету, покриття бюджетного дефіциту та на обслуговування і погашення попередніх боргових зобов'язань; неспроможність відстоювати національні інтереси перед донорами в процесі отримання зовнішніх кредитів; вплив корупції на процеси використання залучених коштів; зростання зовнішньої заборгованості держави.

На зниження ефективності використання позик, на наш погляд, впливають відсутність затвердженого порядку та критеріїв оцінки ефективності використання залучених коштів, а також механізму економічної відповідальності за використання позик та якість прийнятих рішень при управлінні ними.

Для того, щоб позичені кошти не нагромаджувалися в борги, питання подальшого залучення зовнішніх фінансових ресурсів потрібно вирішувати, насамперед, з позицій ефективного їхнього використання для економічного розвитку країни. З цією метою Україні необхідно розробити якісно нову стратегію запозичень, яка повинна орієнтуватись на вирішення важливих

завдань розвитку національної економіки та використання інвестиційно-інноваційних факторів економічного зростання.

Державне регулювання зовнішніх запозичень України доцільно здійснювати за такими основними напрямками: визначення стратегії залучення зовнішніх державних позик в залежності від умов і джерел запозичення; вибір оптимального механізму управління запозиченими коштами, що формують зовнішній державний борг; підвищення ефективності використання зовнішніх запозичень.

Стратегія залучення зовнішніх запозичень повинна бути розроблена на загальнодержавному рівні і узгоджена з регіональними утвореннями. При її розробці важливо враховувати як внутрішню специфіку розвитку країни, так і світову кон'юнктуру. Стратегія має передбачати: створення умов для забезпечення збалансованого залучення необхідних фінансових ресурсів з метою вирішення довгострокових економічних завдань; визначення найбільш оптимальних напрямків з управління борговими зобов'язаннями; шляхи підвищення ефективності використання запозичених коштів.

Розробку та реалізацію механізму управління запозиченими коштами необхідно направити на: удосконалення нормативно-правової бази та визначення реальних потреб в державних запозиченнях; спрямування залучених ресурсів на фінансування конкурентоспроможних галузей економіки, виконання програм інституційного та інвестиційного розвитку країни; узгодження політики державних запозичень з бюджетною, грошово-кредитною, фіскальною політикою; чіткий розподіл повноважень між інституціями, що здійснюють управління зовнішніми державними запозиченнями; підвищення обґрунтування підготовки і забезпечення ефективності реалізації проектів за рахунок зовнішніх державних запозичень [1; 8].

Державне регулювання зовнішніх запозичень у частині забезпечення ефективності їх використання на сучасному етапі повинно включати: контроль та ведення регулярної звітності за використанням залучених ресурсів; аналіз очікуваних результатів і виявлення неефективності використання зовнішніх фінансових ресурсів; вибір альтернативного варіанта фінансування державних

проектів у залежності від першочергового значення; оцінку ефективності використання позичкових коштів вже реалізованих проектів; підвищення ефективності співпраці з міжнародними фінансово-економічними організаціями.

Висновки.

Залучення зовнішніх державних запозичень має значний вплив на стан державних фінансів, грошового обігу, інвестиційного клімату, розвиток міжнародного співробітництва тощо. З одного боку, вони можуть сприяти забезпеченню фінансової безпеки держави, а з іншого – порушувати фінансову рівновагу. Тому залучення зовнішніх державних запозичень повинно супроводжуватись правильним їх витрачанням, а саме: створенням умов для ефективного економічного розвитку, застосуванням нових прогресивних технологій, які пришвидшать темпи зростання економіки, що дозволить країні в майбутньому без проблем розрахуватись за залучені кошти.

Оскільки зовнішні запозичення України характеризуються нестабільністю, різкими коливаннями структури та непередбачуваністю, держава повинна комплексно підходити до регулювання процесу запозичень, а її політика в даному напрямі має базуватися на наукових засадах.

Розробка науково обґрунтованих шляхів залучення і використання зовнішніх запозичень дозволить більш ефективно фінансувати соціальні програми, структурну перебудову (реформування систем медичного забезпечення, освіти, житлово-комунального господарства; запровадження програм захисту довкілля) та інвестиційні проекти, що сприятиме ефективному використанню залученого капіталу і створенню основи для повного та своєчасного обслуговування зовнішнього боргу без загрози для фінансової безпеки держави.

Література:

1. Слав'юк Н. Р. Зовнішні державні запозичення в забезпеченні конкурентоспроможності економіки країни: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Н. Р.Слав'юк. – Київ: Б.в., 2013. – 20 с.

2. Канкулов М. Х. Совершенствование механизма управления государственным внешним долгом Российской Федерации: автореф. дис ... канд. экон. наук / М. Х. Канкулов. – М., 2008. – 27 с.
3. Міжнародний Валютний фонд – Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_Валютний_фонд
4. Маслова С. Форми та види кредиту. Гроші. Фінанси. Кредит: навч.-метод. посібн. / М. Александрова, С. Маслова – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : ЦУЛ, 2002. – 500 с.
5. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська; за ред. Г. Е. Гронтковської. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 384 с.
6. Флейчук М. Вплив зовнішніх запозичень на соціально-економічний розвиток посттрансформаційних країн / М. Флейчук, Р. Андрусів // Економіка України. – 2012. – №1. – С.16-26.
7. Андрусів Р. Р. Вплив акумуляції зовнішніх запозичень на економічне зростання у посттрансформаційних економіках: функціональні зв'язки та емпіричні оцінки / Р. Р.Андрусів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №11. – С.100-107.
8. Ісаєва О. В. Проблеми і перспективи управління зовнішнім державним боргом України / О. В. Ісаєва // Вісник ХНУ. 2012. – №3. – С. 173-175.
9. Колосова В. Кредити міжнародних фінансових інституцій у системі бюджетного планування / В. Колосова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. – №4. – С.106-118.
10. Тюпа Д. І. Роль міжнародних фінансово-кредитних інститутів в процесі надання зовнішнього фінансування / Д. І. Тюпа // Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – Вип. 26. – С. 160-165.
11. Павловська Є. О. Теоретичні аспекти впливу державного боргу на економічне зростання [Електронний ресурс] / Є. О.Павловська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – Вип. 37. – С.335-343. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2013_37_38.pdf
12. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/borhovi-zoboviazannia-tsentralnykh-orhaniv-derzhavnoho-upravlinnia-za-iii-kvartal--roku?category=borg& subcategory=borhova-statystyka>
13. Аверіхіна Т. В. Зовнішній борг України: аналіз динаміки і структури, методи управління [Електронний ресурс] / Т. В.Аверіхіна, В. О.Коломієць // Економіка: реалії часу. – 2013. – №5. – С.143-148. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrch_2013_5_21.pdf
14. Україна починає віддавати борги МВФ: суми, терміни і як це вплине на курс долара (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/fondovye-dolgi-ukrainbu-sroki-summy-i-kurs-valyut-infografiki-1043363.html>
15. Світовий банк в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pubdocs.worldbank.org/en/570471498191051152/Ukraine-Snapshot-April-2017-uk.pdf>

16. European Bank for Reconstruction and Development. Annual report 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ebrd.com/news/publications/annual-report/annual-report-2016.htm>
17. Європейський інвестиційний банк готовий розширяти портфель співпраці з Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250154517
18. Кістіон обговорив з ЄІБ фінансування модернізації газовидобування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2305450-kistion-obgovoriv-z-eib-finansuvanna-modernizacii-gazovidobuvanna-v-ukraini.html>
19. В Українському кризовому медіа-центрі за участі керівника ОФЕА відбувся прес-брифінг на тему використання Україною коштів міжнародних позик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://feao.org.ua/news/international-loans-briefing-ucmc/>
20. Допомога ЄС Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>
21. Колесніченко О. Японія надала 1,9 мільярда доларів допомоги Україні за 3 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/2/628607/>
22. Україна отримала від Японії кредит на \$331 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2016/03/25/7046783/>
23. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk>